

نظام حقوق بشر دوستانه اسلامی

ناظر به حق بر آب

۱۳۸۱

سید محمدرضا دبات غیب

دکتر احمد رضا توحید

عضو هیأت علمی دانشکده حقوق دانشگاه قم

سید محسن قائمی

پژوهشگر دوره دکتری حقوق عمومی

دانشگاه علامه طباطبائی تهران

سرشناسه	دست‌نویس، سیدمحمد رضا، ۱۳۳۷ -
عنوان و نام پدیدآور	توحیدی، احمد رضا، ۱۳۵۶ - نظام حقوق بشر دوستانه اسلامی ناظر به حق بر آب / به اهتمام سیدمحمد رضا دست‌نویس، احمد رضا توحیدی، سیدمحسن قائمی.
مشخصات نشر	تهران: خرسندی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	۲۳۰ ص.
شابک	978-600-114-687-9
وضعیت فهرست‌نویسی	فیبا
موضوع	حقوق آب (فقه)
موضوع	حقوق آب (حقوق بین‌المللی)
موضوع	حقوق بین‌الملل اسلامی
موضوع	حقوق بین‌الملل بشر دوستانه
شماره افزوده	قائمی، سیدمحسن، ۱۳۷۱ -
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۶ ۷۲۵۵ ح/۶/۱۹۸/۶ BP
رده‌بندی دی‌وی	۲۹۲.۳۷
شماره کتابشناسی ملی	۴۴۹۹۹۰۱

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی حقه رفیقه مجموعه قوانین

تهران، خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان لبافی‌نژاد - برسد به خیابان دانشگاه - پلاک ۱۷۴ - واحد ۲

تلفن: ۵-۳۴۰۳۴۶۶۹۷۱ و ۵-۸۴۰۶۲۰

فروشگاه شماره ۱: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تلفن: ۰۲۰۳-۶۶۴۱۰۲۰۳

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت)، پلاک ۲، تلفن: ۰۷۵۹-۶۶۹۵-۶۶۷۵۵۹۱۰

فروشگاه شماره ۳: خ انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید براتی، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد،

طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی): ۰۷۵۹-۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: WWW.Khorsandypub.com

نظام حقوق بشر دوستانه اسلامی ناظر به حق بر آب

سید محمد رضا دست‌نویس - دکتر احمد رضا توحیدی - سید محسن قائمی

چاپ اول: ۱۳۹۶ تیراژ: ۱۰۰۰ جلد قیمت: ۲۴۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-687-9

شابک: ۹-۶۸۷-۱۱۴-۶۰۰-۹۷۸

پیشگفتار.....	۱۱
فصل اول- مفاهیم و مقدمات تصویری و تصدیقی.....	۱۳
مبحث اول- نمای واژگانی و مبنائی.....	۱۵
گفتار اول- حق.....	۱۵
گفتار دوم- حق.....	۱۶
گفتار سوم- حقوق بشر دوستانه.....	۱۸
گفتار چهارم- محیط زیست.....	۲۲
مبحث دوم- آرمان‌ها و یافته‌های علمی در حقوق بشر دوستانه درباره آب.....	۲۶
۱- میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.....	۲۸
۲- کنوانسیون رفتار با اسیران جنگی (کنوانسیون ژنو ۱۹۴۹).....	۳۰
۳- کنوانسیون رفتار با غیرنظامیان در زمان جنگ (کنوانسیون چهارم ژنو ۱۹۴۹).....	۳۱
۴- پروتکل الحاقی به کنوانسیون ژنو در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه (پروتکل الحاقی اول کنوانسیون ژنو ۱۹۷۷).....	۳۱
۵- پروتکل الحاقی به کنوانسیون‌های ژنو در خصوص حمایت از قربانیان مخاصمات مسلحانه (پروتکل الحاقی دوم کنوانسیون ژنو ۱۹۷۷).....	۳۲
۶- قواعد حداقل استاندارد در رفتار با زندانیان مصوب اولین کنفرانس سرمان سل برای پیشگیری از جرم و رفتار با مجرمین منعقد شده ژنو ۱۹۹۵، مصوب شورای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی.....	۳۳
۷- اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (۱۹۹۸).....	۳۳
مبحث سوم- بازشناسی ضرورت پردازش و اجتهاد اندیشه‌های حقوق آب از اسلام.....	۳۵
مبحث چهارم- درآمدی بر تئوری کلی «حق بشر دوستانه بر آب».....	۳۹
گفتار اول- در قرآن کریم.....	۴۱
گفتار دوم- جایگاه اهمیت آب در سنت (قول و فعل و تقریر معصوم (ع)).....	۴۸
گفتار سوم- ارتباطشناسی «حق بر آب» با «شکل‌گیری تمدنها» و «مخاصمات».....	۵۱
مبحث پنجم- حق دسترسی به آب در اسلام؛ از حیث موضوع و زمان.....	۵۷
گفتار اول- جهانشمولی حق بر آب نسبت به بشر.....	۵۷
گفتار دوم- جهانشمولی حق بر آب نسبت به غیر بشر.....	۶۳

۶۶	گفتار سوم- حقوق بشردوستانه در باره آب در جهادهای اسلامی
۷۲	برآیند فصل اول
۷۳	فصل دوم- مبانی و منابع آب در حقوق بشردوستانه اسلامی
۷۵	مبحث اول- مبانی کلامی «حقوق بشردوستانه بر آب» در اسلام
۷۵	۱. آب؛ آیتی از خداوند سبحان
۷۶	۲. آب؛ نشانگر تعادل جهان خلقت
۷۶	۳. تنوری خلافت و امانت
۷۸	۴. حکمت در آفرینش: اصل محدودیت منابع آبی
۷۹	۵. اصل «هویت عبداللهی»
۷۹	۶. اصل عدالت رفاه عمومی
۷۹	۷. اصل معاد
۸۰	مبحث دوم- مبانی فلسفی و فقهی «حقوق بشردوستانه بر آب»
۸۰	گفتار اول- کرامت انسانی و حقوق و رادو های اساسی
۸۰	الف- مفهوم شناسی کرامت انسانی
۸۱	ب- کرامت انسانی در اسلام
۸۴	گفتار دوم- حق حیات
۸۶	گفتار سوم- حق برخورداری از بهداشت و محیط زیست سالم
۸۶	مبحث دوم- مبانی دکترینال آب در حقوق بشردوستانه: تحلیل حقوق در رنو انگاره های اسلامی
۸۶	گفتار اول- بازخوانی مفهوم جنگ
۸۷	الف- جنگ؛ دین اسلام و سایر ادیان
۸۸	ب- مفهوم جنگ در حقوق اسلامی و حقوق بین الملل؛ تناقض یا تداخل
۹۴	گفتار دوم- دکترین جوهری اسلام در خصوص جنگ
۹۵	الف- خصلت دفعی (پیشگیری) اسلام ناظر بر جنگ
۹۸	ب- مدل فنی جهاد در اسلام؛ جایگزینی برای راهبرد جنگی
۱۰۷	ج- استقبال اسلام از صلح
۱۰۹	مبحث سوم- تروریسم آبی در سنجه مبانی «شریعت اسلامی»
۱۰۹	گفتار اول- مفهوم
۱۱۰	گفتار دوم- مروری بر پیشینه وقوعی تروریسم آبی
۱۱۴	گفتار سوم- بررسی فقهی تروریسم آبی

- ۱- دعوت به صلح و همزیستی مسالمت‌آمیز با طبیعت ۱۱۴
- ۲- افساد فی الارض؛ مبنای تکلیفی و وضعی «تروریسم زیستمحیطی» ۱۱۵
- مبحث چهارم- راهکارهای اسلام در تأمین حق بشردوستانه بر آب در مخاصمات ۱۲۴
- گفتار اول- ایجابهای مخصوص دولت اسلامی ۱۲۵
- ۱- حفاظت از تأسیسات آبی ۱۲۵
- ۲- انقال؛ طرحی در راستای «حقوق بشردوستانه بر آب» ۱۲۶
- ۳- زکات ۱۳۴
- ۴- تألیف «تور»؛ فاعده‌های در راستای شمول جهانی «حق بشردوستانه بر آب» نسبت به مسلمانان سایر سرزمین و غیرمسلمانان ۱۳۵
- گفتار دوم- الزامات ویژه مسلمانان ۱۴۰
- ۱- اصل تعاون ۱۴۰
- ۲- وقف؛ گزاره‌های عمومی در جهت «برای مبادای مخاصمات» ۱۴۱
- الف- موقوفه‌های حضرت امیرالمؤمنین (ص) ۱۴۲
- وقفنامه حضرت موسی بن جعفر علیه السلام ۱۴۴
- ۳- وجوب کمک به فرد در خطر ۱۵۳
- ۴- منع احتکار از آب ۱۵۳

فصل سوم- حقوق بشردوستانه بر آب: مصادیق و ضمانت‌اجراها ۱۵۷

- مبحث اول- آب در حقوق بشردوستانه اسلامی ۱۵۹
- گفتار اول- الزامات و هنجارهای حاکم بر منابع آبی در مخاصمات ۱۶۴
- الف- دیدگاه کلی شارع در مورد تخریب منابع آبی ۱۶۶
- ب- قواعد و احکام خاص ناظر بر منابع آبی در زمان مخاصمات ۱۷۴
- ب-۱. حفظ منابع آبی در پرتو اصول حاکم بر دامنه جواز کاربرد تسلیحات ۱۷۴
- نظریه امامیه ۱۷۸
- ب-۲. اصول حفاظتی منابع آبی در پرتو مبنای نفی تعدی گری در جنگ ۱۸۳
- ب-۳. حمایت از منابع آبی؛ تفسیری از اصل «ممنوعیت اسراف» ۱۸۵
- ج- استفاده از آب به عنوان سلاح جنگی (إرسال الماء) ۱۸۷
- گفتار دوم- الزامات و هنجارهای حاکم بر دسترسی به آب سالم و پاک در مخاصمات ۱۸۸
- الف- اصول کلی ۱۹۱
- الف-۱. اصل الهی بودن حق دسترسی به آب سالم و پاک؛ تحلیلی اثرمحور ۱۹۱

- الف-۲. اقدامات تلافیجویانه در حوزه حق بر آب ۱۹۲
- الف-۳. ممنوعیت نقض دسترسی به منابع آبی در گذار با واقعه‌ی حقوقی «غصب» ۱۹۶
- الف-۴. جواز رابطه تجاری مسلمانان در خصوص «تأمین حق بر آب» در دار حرب ۲۰۲
- ب- هنجارها و سیره ناظر بر دسترسی افراد به آب سالم و پاک در زمان محاصرات ۲۰۳
- ب-۱. اصل اعلان و انذار ۲۰۳
- ب-۲. اسیران ۲۰۷
- ب-۳. مقتولان ۲۱۳
- ب-۴. نان و کودکان ۲۱۴
- ب-۵. سالخوردهگان ۲۱۵
- ب-۶. فرستاده و پیام‌رسان دشمن ۲۱۶
- ب-۷. سفیران ۲۱۶
- ب-۸. بازرگانان ۲۱۷
- ب-۹. کشاورزان ۲۱۷
- ب-۱۰. متصدیان امور مذهبی (روانیون) ۲۱۷
- ب-۱۱. اجیر و کارگران ۲۱۸
- ب-۱۲. شهروندان غیرنظامی دشمن در زمین مسلمانان ۲۱۹
- ب-۱۳. بزرگان و کریمان ۲۱۹
- ب-۱۴. شورشی‌ها و متمردان ۲۲۰
- مبحث سوم- ماهیت‌شناسی تکالیف و تعهدات ناشی از حق بر آب از منظر حقه‌ی بشردوستانه اسلامی ۲۲۲
- مبحث چهارم- ضمانت اجراء «قواعد بشردوستانه بر آب» در اسلام؛ راجع به حدائق حداکثری ۲۲۳
- سخن آخر ۲۲۶

پیشگفتار

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ»

در منطق اسلام، هر آموزه‌ای - توسط این دین یا سنن پیامبر و ائمه آورده و بیان می‌شود، دارای جنبه هدایت و حیات بخشی است. کمالات آن که در موضوع آب براساس روایتی از رسول الله (ص)؛ طعم آب، طعم حیات و زندگی است که این معنا در آیه‌ای از قرآن کریم بدین شرح تجلی یافته که «وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ». بنابراین در یک نتیجه زیبا برای حسن مطلع این نگاره، می‌توان از گزاره‌های دینی بالاسنجین تشبیه بدیع و زیبا نائل شد که هم دین به حیات بخش معنا شده و هم آب و خود دین نیز حاوی آموزه‌هایی در باب این مایع حیات بخش و حفظ آن؛ یعنی آب است. در واقع همان گونه که ماهی و جان هرکس در گرو آب است، به همان سان هم در گرو دین و آموزه‌های حیات بخش دین است و در صورت نبودن دین و صرف اکتفا به قوانین بشری و یا بودن دین ولی فهم نادرست از آن، حیاتی برای بشریت متصور نیست.

وفق تخمین آماری سازمان جهانی بهداشت، سالانه مرگ حداقل یک و نیم میلیون کودک زیر پنج سال در دنیا به دلیل عوارض ناشی از آلودگی آب یا نبود شبکه فاضلاب مناسب است. این در حالی است که چون بخش قابل توجهی از احادیث و آیات قرآن به مقوله آب، حفاظت

۱. انفال، آیه ۲۴.

۲. عبد الله بن جعفر، حمیری، قرب الاسناد (ط - الحدیث)، ج اول، قم، مؤسسه آل البيت عليهم السلام، ۱۴۱۳ ه ق، ص ۱۱۶.

و حمایت از آن اختصاص دارد، براین اساس دین مبین اسلام را می‌توان غنی‌ترین و سرشارترین دین الهی برای وضع قوانین مرتبط با مقوله آب دانست که مقررات و موازین مهم و مدرنی را برای حفظ منابع آبی و رعایت حق بشر دوستانه بر آب سالم و پاک عرضه کرده است که تا ابد این ثوابت مدرن، کهنگی نخواهد یافت.

کتاب پیش‌رو با اندیشه مطرح ساختن الگوی منتظم اندیشه‌های حقوق بشر بر آب در اسلام در زمان مخاصمات مسلحانه نگاشته شده است و سعی دارد تا با بررسی مسأله‌ی آب از جنبه‌های فقهی و بازم نگاهی به مفاهیم و مقررات بین‌المللی به تشریح این امر پردازد که در نظام فقهی امام به این قبیل تأسیسات و منابع آبی در خصوص زمان جنگ به دیده خاصی نگریسته شده و قانون‌گذاران ایران و دیگر کشورها باید با توجه اصول و قواعد مورد اشاره، اقدام به تهیه و تدوین قوانین الزام‌آور در حمایت از آب و حق ابناء بشر به این مایه حیاتی اقدام نمایند. بلکه با هدایت صحیح به برداری، به حفاظت از این منابع و تأمین دسترسی به آنها در زمان مخاصمات پرداخته شود.

در نهایت براین نکته واقفیم که تلاش در استخراج نگرش اسلام و مفاهیم واصله از ائمه هدی در نگرش شیعی ناکافی و ناقص می‌باشد و بررسی جامع الاطراف در زمینه‌های مختلف این موضوع، مطالعات و تحقیقات گسترده فقهی و اجتماعی دقیق و مستندی را می‌طلبد که بایستی در این راستا حوزه‌های علمیه و دروس عالی خارج و دانشگاه‌های ایران اسلامی. اما امید آن داریم که با بیان نظرات پیشنهادی و تکمیل مسأله فقهی و حقوق‌دانان از کشورهای مختلف؛ بتوانیم کاستی‌های این مجموعه کم‌گسسه و در مسأله اعتلاء جایگاه انسان در مخاصمات مسلحانه داخلی و بین‌المللی افزوده شود.

دکتر احمد رضا توحیدی و سید محسن قائمی

آذرماه ۱۳۹۵